

ایشت رون

سال سی و ششم، شماره اول
فروردین واردیپیش ۱۴۰۴
ISSN: 1023-7992

دوماهنامه نقد کتاب، کتاب‌شناسی و
اطلاع‌رسانی در حوزه فرهنگ اسلامی

۲۱۱

سید احمد رضا قائم‌مقامی | سید محمدحسین حکیم | فرزاد ضیائی حبیب‌آبادی | علی کاشفی خوانساری
سیدعلی میرافضلی | حمید عطائی نظری | عرفان پاپری دیانت | مرتضی کریمی‌نیا | امید حسینی‌نژاد
شیوا امیرهدایی | جویا جهانبخش | شیرین فراهانی | امید طبیب‌زاده | امیرحسین آزاد | رسول جعفریان
اشکان خطیبی | مریم حسینی | حیدر عیوضی | اریا طبیب‌زاده | مجید جلیسه | میلاد بیگدلو | کیامهر نامور
علی نیکزاد | امید رضائی | گلپرنسزی | امیرارغوان | علی کاملی | اکبرثبوت | علی راد
ابن‌مقفع | طومار(۱۰) | نوشتگان(۱۲) | خراسانیات(۴) | اهتمام ناتمام
بتخانه سومنات | چاپ نوشت(۱۸) | نسخه‌خوانی(۴۰) | گزارش یک زندگی
آینه‌های شکسته(۸) | حکایت زنگی بسکردنی | با همدلان عین‌القضات
فخر مدبر و شجرة نسبش | امیرحسینی هروی و خیام | فتح خوارزم و بیتی از عنصری
یادداشت‌های لغوی و ادبی(۴) | کهن‌ترین ترجمه فارسی انجیل | گفت‌وگو درباره پاسخی به یک نقد
برگی از تاریخ گیاه‌شناسی در ایران | معرفی شاهنامه موزخ ۸۰۸ هجری | نسخه شناسی مصاحف قرآنی(۲۲)
دو کلمه از آثار باقیه ابو ریحان بیرونی | «دیباچه» از یاد رفته سیر حکمت در اروپا
نقدي بر تصحیح اخیر دیوان ابوالفرح رونی | شیخ سعدی در نظامیه چه می‌گردد آ است؟!
خلاقیت یا اقتباس در سندنویسی دوره قاجار | نقد ترجمه فارسی اخلاق اسپینوزا اثر محسن جهانگیری
مدخل ادبیات کودک در دانشنامه ایرانیکا و حاشیه‌هایی بر آن
اشعار تازه‌یاب از شاعران دوره قاجار با استناد به نشریات آن عصر
نکته، حاشیه، یادداشت | پیوست آینه‌پژوهش: وزن‌های سیمین بهبهانی

حکایت زنگی بسکردي

واجازت‌نامه و سفارش‌نامه نجم‌الدین کبری در حق وی

مریم حسینی

| ۱۵۳ - ۱۶۳ |

۱۵۳

آینه پژوهشن | ۲۱۱
سال | شماره ۱
۱۴۰۴ فروردین و اردیبهشت

چکیده: یکی از مریدان حلقه صوفیانه نجم‌الدین کبری (م. ۶۱۸ق) فردی با نام زنگی بسکردي بوده که نخستین بار علاء‌الدوله سمنانی (م. ۷۳۶ق) حکایتی از وی یاد کرده است. در این حکایت زنگی در برایر مجدد الدین بغدادی (م. ۶۶۶ق) قرار می‌گیرد و هنگام سماع صدمه‌ای به صورت مجدد الدین می‌زند. این حکایت نشان از تفاوت‌های فراوان میان مریدان دارد و از دشمنایگی پنهان و ناخودآگاه میان ایشان پرده برپی دارد. از زنگی بسکردي اطلاع دیگری در دست نیست، جز در اجازت‌نامه و سفارش‌نامه از نجم‌الدین کبری درباره وی که در یکی از کهن ترین دستنویس‌های متون مشایخ کبروی موجود است و در این مقاله متن مصحح آن عرضه می‌شود. متن اجازت‌نامه از جایگاه عرفانی زنگی نزد نجم‌الدین کبری حکایت دارد که دستوری تربیت مریدان را به وی می‌دهد. نجم‌الدین در سفارش‌نامه‌اش به مردم جوین سفارش می‌کند که زنگی را به خانقاوه‌ها راه دهنده تا بنواند خدمتگزاری از خادمان آن اماکن باشد.

کلیدواژه‌ها: کبرویه، نجم‌الدین کبری، اجازت‌نامه، مجدد الدین بغدادی، زنگی بسکردي.

The Account of Zangi-e Baskardi and Two Letters of Authorization and Recommendation by Najm al-Din Kubrā on His Behalf
Maryam Hossaini

Abstract: Among the disciples of the Sufi circle of Najm al-Dīn Kubrā (d. 618/1221) was an individual named Zangi-e Baskardi. The earliest mention of him appears in a narrative by 'Alā' al-Dawla Simnānī (d. 736/1336), in which Zangi is depicted confronting Majd al-Dīn Baghdādī (d. 606/1210), striking him in the face during a session of *sama'* (ecstatic listening). This anecdote reveals the deep contrasts among disciples and suggests underlying subconscious animosities. Beyond this account, little is known about Zangi-e Baskardi except for two documents—a letter of authorization and a letter of recommendation—issued by Najm al-Dīn Kubrā, both preserved in one of the earliest manuscripts of Kubrawiyya writings. This article presents an edited version of these texts. The letter of authorization demonstrates Zangi's spiritual status in Kubrā's view and grants him permission to train disciples. In the recommendation, Kubrā advises the people of Juvayn to allow Zangi into their *khānqahs* (Sufi lodges) so that he may serve as one of their attendants.

Keywords: Kubrawiyya, Najm al-Dīn Kubrā, letter of authorization, Majd al-Dīn Baghdādī, Zangi-e Baskardi.

حکایت‌های صوفیان بسیار و بی‌شمار است و هریک از آنها موجب تنبه و هوشیاری و یالذت روحانی و یا شگفتی نفسانی است. در میان حکایت‌های ایشان روایت‌های مربوط به سمع حال و هوای متفاوتی دارد و بیانگر حالات و احوالات ایشان هنگام ناخودآگاهی و رهایی از بیداری عقلانی است. حکایتی که در اینجا مورد توجه است یکی از آن هزاران حکایت بازمانده است که بیشتر موجب برانگیختن پرسش مخاطب می‌شود و از لحظات ناهمی‌سازی صوفی روایت می‌کند.

علاوه‌الدوله سمنانی (م. ۷۳۶ق.) عارف برجسته طریقت کبروی حکایتی از فردی به نام زنگی بسکردن نقل آورده که امیراقبال سیستانی از مریدان برجسته‌ی آن را در کتاب چهل مجلس ثبت کرده است. عبدالرحمن جامی (م. ۸۹۸ق.) نیز پس از وی از همین کتاب همین مطلب را در کتاب نفحات الانس در ذیل احوال مجدد الدین بغدادی (م. ۶۶۴ق.) آورده است.^۱

وقتی درویشی بود در خدمت شیخ نجم الدین کبری - قدس الله سره - از قریه بسکرد^۲، و او را زنگی بسکردن گفتندی. به مقامی عالی رسیده بود تا غایتی که مدام که او از خلوت بیرون نیامدی به سمع برخاستی. روزی در اثناء سمع وقت او خوش شد.

برخاست از زمین، و طاقی بلند بود بر آنجا نشست، در وقت فرود آمدن از بالا برگردن شیخ مجدد الدین بغدادی نشست و همچنان چرخ می‌زد. این زنگی مرد بلند گران بودی و شیخ مجدد الدین پس نازک و لطیف، گفت: ندانستم که زنگی است برگردن من یا بنی‌جشکی. و چون از گردن او فرود می‌آمد رخساره او را به دندان بگرفت و نشان همچنان بماند. بارها شیخ مجدد الدین گفتی که مرا در قیامت همین مفاخرت تمام است که اثر دندان زنگی به روی من باشد.^۳.

این حکایت روایتی شگفت از یکی از ماجراهایی است که در مجالس سمع بر درویشان می‌گذشته است. مجدد الدین بغدادی^۴ آن جوان طبیب زیبارویی که جذب مجالس ابوالجناب نجم الدین کبری (م. ۶۱۸ق.) آن شیخ ولی تراش شد و دنیای علم و دانش را ونهاد و به دنیای

۱. نفحات الانس، عبدالرحمن جامی، تصحیح محمود عابدی، تهران، انتشارات اطلاعات: ۱۳۷۰، صص ۴۲۹ - ۴۳۰.

۲. در نفحات الانس بجای بسکرد بسکرداد آباد ضبط شده است. نفحات الانس، ص ۴۲۹. ده بسکردا روستاهای جوین بوده است. نجم الدین کبری در اجازت نامه وی این مطلب را متذکر شده است. شهرستان جوین را گویان نیز می‌گفته اند و در این متن باقیمانده از کبری از هر دو نام استفاده شده است. شاید بنای آرامگاه بازمانده در جوین امروزی که به نام آرامگاه نجم الدین کبری مشهور است از آن زنگی بسکردن و اصحاب وی بوده باشد.

۳. چهل مجلس، امیراقبال سیستانی، تصحیح نجیب مایل هروی، تهران، انتشارات ادب: ۱۳۶۶، ص ۲۵۷ - ۲۵۸.

۴. منسوب به بغدادک روستایی در نزدیکی شهر خوارزم است.

عرفان و تصوف پاگذشت زخم خورده زنگی ای از مردمان جوین خراسان می‌شود و نشان آن زخم را مایه تفاخر خود می‌داند. این درویش از ده بسکرد جوین خراسان بوده، و اجازت نامه و سفارشی از نجم الدین کبری در حق وی در یکی از دستنویس‌های کهن بازمانده است. کبری در اجازت نامه اش دستوری داده تا وی مریدان و تائیبان را به خلوت بنشاند، تلقین ذکر کند و حتی خرقه درپوشاند. توصیه نامه ای هم ازوی در حق همین زنگی خطاب به اهالی جوین و خانقاہ داران آنجا موجود است که در آن سفارش کرده تا مردمان این زنگی را عزیز دارند و در خانقاہها را بروی بگشایند تا به خدمت در آنجا مشغول شود.

از نام زنگی و سفارش خاصی که نجم الدین در حق وی می‌کند برمی‌آید که وی مردی سیه چرده و احتمالاً از مردم فرودست بوده و به مصاحب و مریدی نجم الدین کبری به احوال عالی دست یافته است. اما آنچه در این حکایت جای تأمل دارد حضور دو مرید از مریدان کبری در مجلس سمع و تقابل این دو یعنی مجده‌الدین بغدادی و زنگی بسکردن است. مجده‌الدین بغدادی از خانواده اشراف و اطبای زمان بوده است. پدر و مادر وی پزشک خوارزمشاه بوده اند و برادرش بهاء الدین محمد بن مؤید بغدادی صاحب کتاب التسلیل از فاضلان و منشیان بنام. محمد عوفی (م. بعداز ۶۴۰ق.) که با وی ملاقات داشته و ابیاتی ازوی نقل کرده، در تذکره لباب الالباب درباره او چنین می‌نویسد:

۱۵۶

آینه پژوهش ۲۱۱
سال ۳۶ | شماره ۱
فروردین و اردیبهشت ۱۴۰۳

الشيخ الامام الشهيد مجده‌الملة والدين قطب المشايخ شرف بن المؤيد البغدادي
رحمه الله

شیخ شیوخ مجده‌الدین بغدادی کان فضل و آبادی بود، در علم طب ابدان، مسیح زمان، و نادره کیهان و در خدمت ملوک و سلاطین روزگار قربتی تمام یافته بود ناگاه برق محبت الهی بر اطلال و رسوم نهاد او بجست و جملگی تجمل و مهتری او را بسوخت، بلکه هستی او را محو کرد، از سر جملگی دنیا برخاست و در خدمت شیخ نجم الدین کبری ملازم شد و پانزده سال در خوارزم ریاضتهای شکرگز کرد و آخرالامر شیخ الشیوخ حضرت خوارزم شد و هرگز در خوارزم کس را آن مکنت نبوده سرت که او را بود و آخرالامر به سعادت شهادت رسید!

۱. تذکره لباب الالباب، عوفی، محمد بن محمد. به اهتمام ادوارد گرانویل براؤن. مترجم محمد عباسی. محقق سعید نفیسی. مصحح و مقدمه نویس محمد بن عبد الوهاب قزوینی، جلد: ۱، ۲۹۲: ۱۳۶۱هـ. م، تهران: کتابفروشی فخر رازی.

در مورد زیبایی چهره مجددالدین در منابع زندگی نامه‌ای اطلاعاتی هست که همین حکایت هم آن را تأیید میکند^۱. اما زنگی بسکردن مردی از دهی دورافتاده از ولایت جوین سیه چرده و بلندبالا و سنگین وزن بوده است. پرسشی که پیش می‌آید اینکه چرا این مرد زنگی بردوش مجددالدین فرومی‌آید و با گاز دهان خود صورت او را آسیب می‌رساند؟ در کمتر حکایتی از صوفیه نظیر چنین رفتار خشنی دیده می‌شود. آیا این عمل وی برآمده از نوعی حس رقابت و حسادت با مجددالدین نبوده است؟ صوفیان هنگام سمع از حالت خودآگاهی بیرون شده و رفتاری از سرناهشیاری و ناخودآگاهی از ایشان سرمی زده است. بنظر می‌رسد این عمل زنگی که برآمده از چنین احوالی است به طور ناخودآگاه نشانگر خشمی است که وی نسبت به مجددالدین داشته که در زمان هوشیاری آن را پنهان می‌داشته است. بنابر نظر فروید افراد هنگام ناخودآگاهی احساسات سرکوب شده خود را بازمی‌نمایانند. این مرد زنگی که در مرتبه روحانی از احوالات عالی برخوردار بوده که برخوبی حیوانی نفس خود غالب شود و درنتیجه در حالتی سکرآمیز آن سویه تاریک وجود خود را نمایانده است.

۱۵۷

آینه پژوهش ۲۱۱ | سال ۳۶ | شماره ۱
۱۴۰۴ | فروردین و اردیبهشت

قابل نام زنگی بسکردن و مجددالدین بغدادی نشانگر فاصله طبقاتی و شأن و شئون اجتماعی این دوتن است. بغدادی از مردم بغدادک خوارزم بوده که مالکیت آن با خانواده مجددالدین بوده است. جز مکنت و ثروت علم و دانش، مطابق گفته عوفی و دیگر تذکره‌نویسان، وی به مهارت درفون مختلف زبانزد بوده، همچنین در منابع مختلف همواره از زیبایی چهره مجددالدین سخن رفته است. بنابر نظر پیر بوردیو جامعه‌شناس فرانسوی که انواع سرمایه‌های فرد را در ساخت شخصیت و هویت وی مؤثر می‌داند باید بگوییم که مجددالدین از تمام سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نمادین برخوردار بوده است. مجددالدین بغدادی خود در مقام شیوخیت جای داشته که برای مریدانی چون رضی الدین علی للا و عمر عباسه اجازت‌نامه نوشته است. ولی تنها سرمایه زنگی حمایت نجم الدین کبری از وی و اجازت‌نامه و سفارش‌نامه‌ای ازوست که به زبان فارسی است و این خود می‌تواند بیانگر این مطلب باشد که وی زبان عربی نمی‌دانسته است، زیرا دیگر اجازت‌نامه‌هایی که از نجم الدین کبری بازمانده همگی به زبان عربی هستند. با این توصیفاتی که رفت می‌توان دریافت که چرا زنگی صورت مجددالدین

۱. در تحفه اهل العرفان تألیف ۷۰۰ق. در مورد نجم الدین کبری و مجددالدین بغدادی چنین آمده است: «شیخی بود با عظمتی هرچه تمام‌تر جامه خوب در بر و عمامه قصب برسر، بارگاهی خوب، و خانه‌ای مرغوب شرف دست بوس دریافت، جوانی ماه روی پیش شیخ نشسته، و به شطرنج باختن مشغول». ابراهیم بن صدر الدین روزبهان ثانی، تحفه اهل العرفان ص ۲۵، در روزبهان نامه، به کوشش محمد تقی دانش پژوه.

را زخمی کرده است. زنگی با این حمله به صورت زیبای مجدالدین آسیب رسانده و خشم فروخورده خود را که نتیجه حس حقارت وی در برابر عظمت و بزرگی مجدالدین است آشکار کرده است. هرچند مجدالدین با بزرگواری تمام نشان آن زخم را مایه افتخار خود دانسته و به سبب پیدایی این زخم نپرداخته است.

اما قصد راویان این حکایت از نقل آن چه بوده است؟ ابتدا بنظر می‌رسد که هدف از بیان آن تأکید بر جایگاه عالی زنگی بسکردن نزد نجم الدین کبری باشد اما حقیقت اینکه آنچه در این روایت مستتر است بزرگ منشی مجدالدین در مقابل خوی دشمنی جوی مردی زنگی از مریدان نجم الدین کبری است.

در دستنویس شهیدعلی پاشا شماره ۲۸۰۰ اجازت‌نامه‌ای از نجم الدین کبری بازمانده است که این مرد زنگی را نماینده خود معرفی می‌کند. در همان نسخه در ادامه سفارش‌نامه‌ای از او در حق همین زنگی موجود است که از آن برمی‌آید که دیگر صوفیان این زنگی را در خانقاها و مجامع خود به راحتی نمی‌پذیرفته‌اند.

۱۵۸

آینه پژوهش ۲۱۱
سال ۳۶ | شماره ۱
فروردین واردیبهشت ۱۴۰۳

در اینجا متن اجازت‌نامه و سفارش‌نامه نجم الدین کبری از دستنویس کتابخانه شهیدعلی نقل می‌شود:

اجازت‌نامه شیخ زنگی بسکردن^۱

چون شیخ نورالطائفة عزیزالصحاب زنگی - دامت برکاته - به خدمت اصحاب ما مدتی مددید بوده است و خلوت‌ها بواجب داشته و درین مدت نیز به صحبت ما بوده است و او را به طریق پسندیده و سیرت محموده یافتیم او را دستوری دادیم که دست تصرف به تابان دریازد و یدی برگیرد، به خلوت بنشاند و ذکر تلقین کند و به خرقه خویش محفوظ گردانیدیم، خرقه نیز پوشاند. و هر روز مبارکه بیفزاید و برجاده شریعت زندگانی کند و از طریق و آداب او پای بیرون ننهد و قرآن بسیار بخواند و دائم ذاکر باشد و به خدمت درویشان میان دریند و درخواست از برادران و عزیزان جوین آن است که روزگار او عزیز شمرند و او را از ما دانند. الحمد لله رب العالمین و الصلة على رسوله محمد و آله اجمعین.

۱. دستنویس کتابخانه شهیدعلی، استانبول، شماره ۲۸۰۰، برگه ۴۰

وصیت‌نامه دیگر هم شیخ نجم‌الدین کیری - قدس الله سره از برای شیخ زنگی نبسته است^۱.

بسم الله الرحمن الرحيم

شیخ صاین ورع متقدی، نورالدین، عفیف الطائفه، زنگی بن علی بن الحسین الجوینی - وفقه الله تع لما يحب ويرضا - در صحبت این ضعیف مدتی مدد بوده است و ازو بیاسودیم و در طریقت رنجهای بسیار برده است و خلوتها داشته و در طلب حق صدق نموده، درخواسته از دوستان کل جهان شرقاً و غرباً که این درویش را عزیز دارند خاصه از اهل خوارسان - خاطبهم الله - خاصه از اهل گویان^۲ که دوستان خاص این ضعیف اند و دوست داشته اهل اسلام صالح اند و امت اسلام ازیشان بوده اند، و اگر چنان باشد که دران ده که مسقط الرأس او بوده است ده بسکرد که فرزند اعرّ شهید مرحوم شرف الدین نورالطائفه - حمد الله عليه - ازین ده بوده است و انشاء الله او از اسلاف او درین ده است، از خانقاها و مساجد و غیر آن مصلحت باشد در خانقاها ازین خانقاها فا زو دهنده تا در گشوده دارد و اگر معلومکی باشد نان و سرکه ای پیش کسی می نهد و اگر دریوزه می کند و با بنده و رونده می دهد بهتر، و آب محراب پاکیزه می دارد، و الرزق على الله می خواند. و این ضعیف آن کسانی را که در حق او بزرگ توفیقی بیابند قبول کرده است که در پنج نماز و در مواطن اجابت دعا، دعای بخیر گوید.

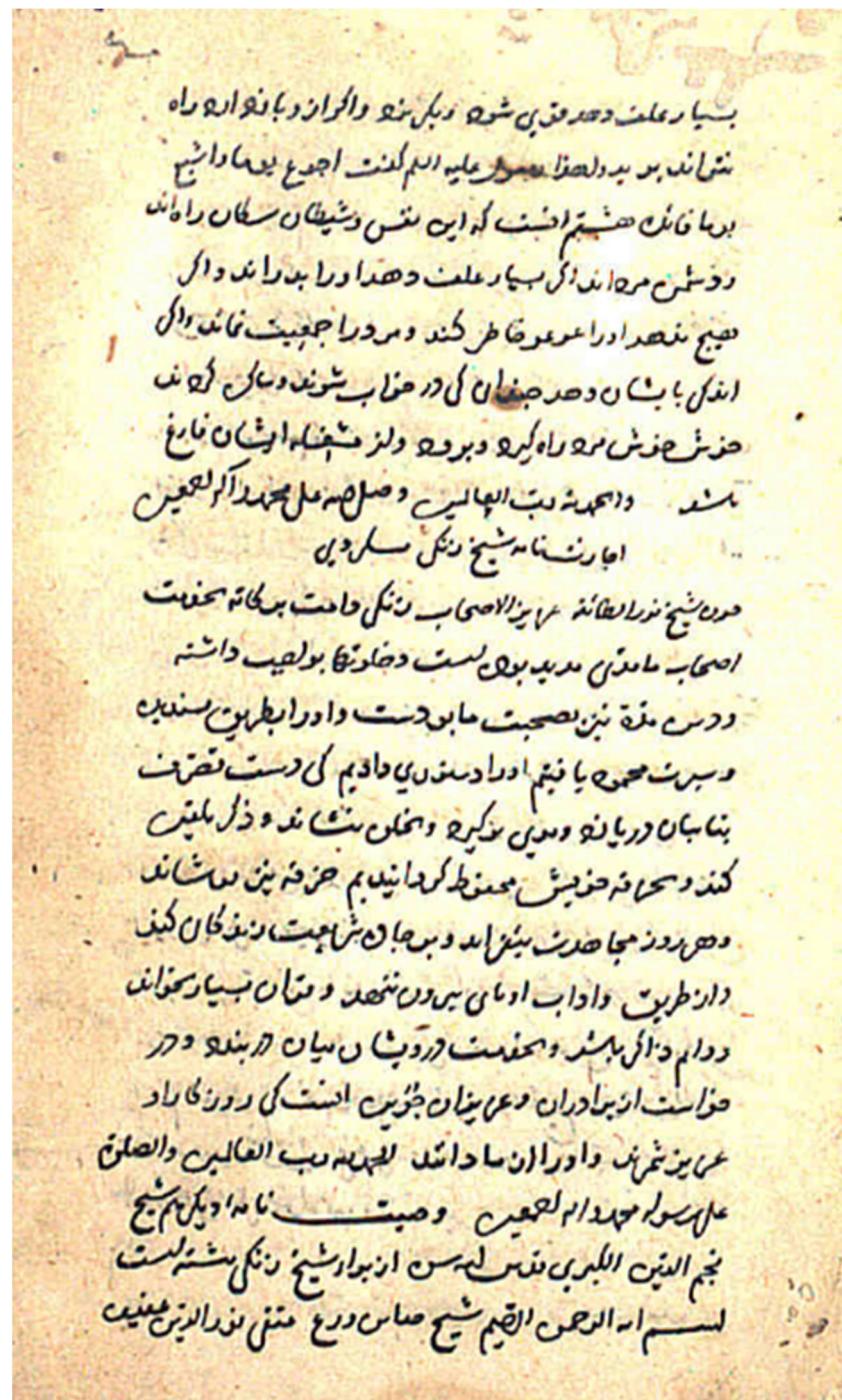
والله حسبي و نعم الوكيل. اللهم اغفر لجميع امة محمد صلی الله عليه وسلم و لجميع من قال لا اله الا الله، محمد رسول الله في عمره مرتةً واحدةً. امين رب العالمين والصلوة على رسوله محمد وآلـه اجمعين.

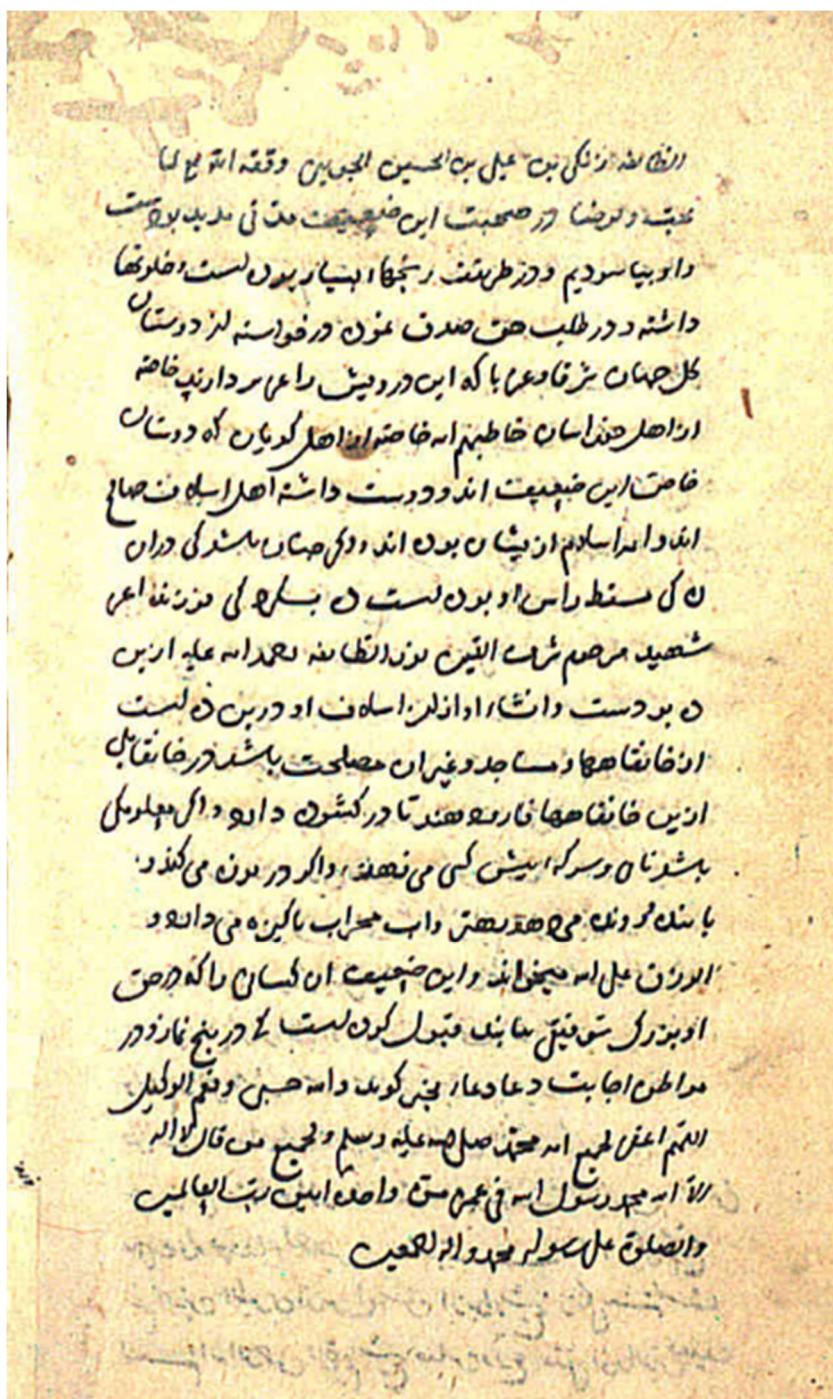
۱۵۹

آینه پژوهش ۲۱۱ |
سال ۳۶ | شماره ۱
۱۴۰۵ | فروردین و اردیبهشت

۱. دستنویس کتابخانه شهید علی، استانبول، شماره ۲۸۰۰، به تاریخ ۷۷۲۱ ق. برگه ۴۰ - ۴۱.
۲. جوین را گویان نیز می نامیده اند.

دنرا ب اسراف نگند و بدحال سهنه ناه دانوونیدال عن
 من کدید نکلوا و اش برا در لامن بنها و جای دیل من کدید ادا
 اشنا لم پیش نهادم ینتر داده ای میز دنل قیسا را بین راندا
 بی راست نامنه اذل است کی نیمات هن نه جای آده
 کی کلارا ما شیرها و لاسترها نامنه درم کی باین ندر لز جمله نه
 خاص هن ناشه زیار در فان من کدید عباد الرحمه اذین
 پیشین علی الارض هون ائم بر و عطف کنند کا والذین
 اذا اشنا لم پیش نهادم نیست ما فاید سیم کی حق نیخوا
 رسابینه باشد کی اون لستک میلک حفت وارع لز بک علیل
 حتی فاید جه سام کی در حد و بقام در بیان که کلارا و تیغیا
 تلیله ائم مجرمون و جهاج دیکی من کدید والذین کن و اینقدر
 و بیا کارون لا ای کل رلا بقایم و ای ای میثی کیم فاید سیم ائم سیار
 خوده سک نیس نزین شیخ او را ناکاه بدل و دهد نکل لکن اند
 سیم کلیکل با کلکل و ای کیم مخوری و بایخوری یم ای بول
 دما غش خذ شک شو و دعند او مستدر شه و دیکی ای کیفی
 پس میدم شیخ کی میانه کار اد لیز است و از است کی سرل
 میاد ایم کنکه کست کی خیز الامر ای سلفه بیعن بھرمن کارها
 میانه است نامه ششم است کار سرل عده ایم کنکه ای
 خدا اذین منیع نا دغدا ایه برق نان المیثک لا ارض
 قطع و لاخن ایه بیعن ایه دیت من دیں سخت است
 احسته بیله و دید نا دز یا سد و اگر سخت رو دن بسید کا
 بار کبر شما لز کار باید ایستاد و ایه متین بار گیز مرد است ای

۱۶۲

آینه پژوهش ۲۱۱ |
سال ۳۶ | شماره ۱
فروردین واردیبهشت ۱۴۰۳

